

MODAL SO'ZLAR VA PRAGMATIK MA'NO

Akmalova Gulnor Orzimurodovna

*Navoi viloyati Nurota tuman 2-son politekhnikum
ona tili va adabiyot o'qituvchisi*

Modal so'zlarning so'zlovchi munosabatini aks ettirishi ularning pragmatik vazifasining tahlil obyekti ekanligidan dalolat beradi. Shuningdek, modal so'zlarning dialogik nutqda gapning tushurib qoldirilgan kesimi grammatik vazifasini ado etishini o'z zimmasiga olishi va buning natijasida nutq vaziyati bilan bog'liq holda propozitsiyani ifodalashi nafaqat semantik- sintaktik, balki pragmatik aspektga ham oid muammo sanaladi. Bu jihatdan modal so'zlarning pragmatik vazifasi doirasini quyidagicha belgilash mumkin:

1. Modal so'zlar nutq egasining baho munosabatini ifoda etib, pragmatik vazifa bajaradi.
2. Modal so'zlar ellipsisga uchragan gap yoki uning kesimi signalizatori vazifasini ado etganda pragmatik vazifa bajaradi.
3. Modal so'zlar presuppozitsiya signalizatori vazifasida qo'llanganda pragmatik vazifa bajaradi.

Modal so'zlar munosabatni ifodalovchi so'zlar bo'lgani uchun nutq egasi ko'pincha bu so'zlar orqali voqelikka salbiy yoki ijobiy bahosini ham ifoda etadi. Bunday vaziyatda modal so'zlar tekshirish obyekti hisoblanadi. Olima S.Boymirzayeva axborotning ishonchli yoki ishonchsizligini aks ettiruvchi epistematik modallikning ifoda vositalari qatoriga performativlar bilan birga modal so'zlarni kiritadi. Uning fikricha, modal so'zlar ham xuddi performativlar kabi axborotning ishonchlilik darajasini belgilash vositasi, ammo ularning tarkibida baho subyekti o'z ifodasini topmaydi. Modal so'zlar nutq egasining pragmatik maqsadi talabi bilan uning voqelikka nisbatan salbiy yoki ijobiy bahosini ham aks ettirishi jihatidan ahamiyatga ega. Modal so'zlar orqali ifodalangan baho nutq egasining voqelikka bergan bahosi sanaladi. S.Boymirzayevaning qayd etishicha, "baho obyektning ahamiyatli tomoni, qiymatini belgilash faoliyati jarayonidir. Ushbu jarayon subyekt tomonidan bajarilib, uning asosida ma'lum bir na'muna yotadihamda obyektga shu namuna doirasida ijobiy yoki salbiy sifat – baho beriladi".

Darhaqiqat, modal so'zlar subyektiv munosabatni ifodalaydi. Ammo modal so'zlar orqali ifodalangan munosabat va nutq egasi tomonidan voqelikka nisbatan bildirilgan baho o'zaro farqlanadi. Modal so'zlar nutq egasining salbiy yoki ijobiy bahosini ifoda etishga yo'naltirilganda pragmatik qiymatga ega bo'ladi. T.Murodning "Ot kishnagan oqshom" asaridan keltirilgan quyidagi parchaga e'tibor qaratamiz:

1. -Xo'sh, nima bo'пти? Ma'lum gap-ku! **Albatta**, otga suv beradi-da, bo'lmasa benzin berarmidi?

2. –**Albatta**, rahbarlarga ishonaman. Rahbarlar yolg'on gapirmaydilar.

Birinchi gapning mazmuni orqali nutq egasining aytilgan fikrga salbiy bahosi anglashiladi. Matn bilan bog'liq holda albatta modal so'zi ham salbiy munosabatni yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

Keyingi gapning umumiy mazmuni orqali ifodalangan nutq egasining ijobiy bahosi anglashiladi. Bu o'rinda albatta modal so'zi ham ijobiy munosabatni ifoda etishga qaratiladi. Kontekstsiz albatta modal so'zining subyektiv baho ifodasidagi o'rni sezilmaydi. Demak, modal so'zlar orqali ifodalangan salbiy yoki ijobiy baho nutq vaziyati yoki kontekstsiz anglashilmaydi.

Ingliz va rus tillarida ham modal so'zlarga nutq egasining voqelikka salbiy yoki ijobiy munosabatini aks ettirish vazifasi yuklanganda ular pragmatik ahamiyatli birlikka aylanadi.

Ingliz tilshunosligida modal so'zlarga **certainly, of course, surely, really, perhaps, maybe, probably, possibly, fortunately, unfortunately, luckily, unluckily** kabi modal munosabatlarni ifodalovchi birliklar kiritiladi. Ushbu modal so'zlar ishonch, ishonchsizlik, taxmin, xohish kabi Grammatik ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, "Certainly, you cannot infertire" (Albatta aralashuvigiz shart emas) gapida qo'llangan certainly modal so'zi nutq egasining voqelikka nisbatan subyektiv munosabati- ishonchini aks ettirgan. Quyidagi misollarga e'tibor qaratamiz:

1. **Perhaps**, you are right (Balki, haqdirsiz).
2. **Unfortunately**, the weather was bad (Afsuski, havo yomon edi).
3. **I really**, don't know what's to be done (Men, haqiqatan, nima qilishni bilmadim).
4. **Maybe**, Mary is ill (Ehtimol, Meri kasaldir).
5. **No doubt**, he will come latwer (Aminmanki, u kechroq keladi).
6. **Of course**, I understand it (Albatta, tushunaman).

Shunisi xarakterliki, modal so'zlar orqali ifodalangan subyektiv munosabat nafaqat nutq egasiga, nutqiy muloqotning boshqa ishtirokchilariga ham tegishli bo'lishi mumkin. Masalan:

-Shunday qilib, Donoxonga hamla qilgan sariq dev bilan olishsam maylimi?_so'rayman qalpoqchamdan.

- Olish, **albatta**, olish.

- Yordam berasanmi?

- Berganda qandoq! (X. To'xtaboyev " Sariq devni minib").

Ushbu parchada qo'llangan albatta modal so'zi retsiyentining so'zlovchi fikriga bo'lgan ijobiy munosabatini aks ettirgan. Retsiyent ya'ni "sehrli qalpoqcha" bolaning Donoxonga hamla qilgan dev bilan olishuvini shunchaki ma'qullash bilan chegaralanmay, bu olishuvga ijobiy ma'noga hayrixoh ekanligini bildiradi. Matnda aks etgan bu turdagi munosabati keying diagnostik qatorlarda yanada yorqin aks etgan. Ayrim modal so'zlar orqali nutq egasining voqelikka nisbatan emotsional bahosi ifodalanadi. Masalan:

1. Но на данном мерориятии никто так не делал, и мы с подругой , **конечно**, тоже.

2. В этом году , **наверное**, увижу снег только в морозилке.

3. **Может быть**, у него получилось бы создать свой театр.

Xullas, o'zbek, ingliz, rus tillarida modal so'zlar turli ifoda birliklariga ega bo'lsa-da, subyektiv munosabat bilan bog'liq modal ma'nolarni ifodalashiga ko'ra umumiylikka ega. Ularga nutq egasining voqelikka salbiy yoki ijobiy bahosini ham ifodalash vazifasi yuklanganda pragmatic vazifa bajaradi.

Tayanch so'zlar: modal so'zlar, ijobiy baho, salbiy baho, subyektiv munosabat, pragmalingsvistika.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Boymirzayeva.S. O'zbek tilida matnning kommunikativ-pragmatik mazmunini shakllantiruvchi kategoriyalar: D.D. Toshkent, 2010. 157-bet

2. Boymirzateva.S.Baho faoliyati va uning matnda ifodalanishi// Xorijiy filologiya. 2008, 2-son, 10-21-betlar.

3. Tog'ay Murod. Ot kishnagan oqshom: Toshkent, 2018, 20-23- betlar.

4. To'xtaboyev. X. Sariq devni minib. Toshkent, Sharq, 2014.